

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

1999 - 1

Sâlon de Thé
≡ Le Bâton ≡
HOF VAN GELDERLAND EDE

Chocolaterie, Croissanterie en Vlaaierie

de lekkerste winkel van Ede en omstreken

Gerrie en Joyce Meeuwissen

Telefoon (0318) 615 516 • Fax (0318) 653 675

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

* Wij geven u een deskundig advies

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
27e jaargang   nr 1   maart 1999

Van het bestuur

In ons vorige nummer werd reeds gesproken over het naderende jubileumjaar 1999. Inmiddels is het zo ver. De eerste tekenen van de acties van de Vereniging Oud Ede zult u ongetwijfeld al hebben opgemerkt. Als lid van de Vereniging Oud Ede hebt u het bijzondere jubileumgeschenk, het boekje 'Terugkeer' van Jan Siebelink, ontvangen. Deze unieke publicatie met illustraties van Wim Schreuder is uitsluitend voor de leden van de vereniging bestemd. Het eerste exemplaar van 'Terugkeer' werd op woensdag 20 januari jongstleden aangeboden aan burgemeester Blanken, lid van de Vereniging Oud Ede. Natuurlijk krijgt ook iedereen die in het jubileumjaar 1999 lid wordt dit boekje. Dus... word snel lid!

Voor alle inwoners van Ede is een jubileumkrant samengesteld. Het uitgangspunt van deze krant is het jaar van oprichting: 1924. De jubileumkrant werd via 'Ede Stad' verspreid op maandag 25 januari jongstleden.

Als u goed naar het omslag van dit nummer van "De Zandloper" heeft gekeken zult u hebben gemerkt dat op de voorkant het jubileumlogo '75 jaar terug in Ede' prijkt. Gedurende het gehele jubileumjaar zal dit logo ook op alle poststukken voorkomen.

Het werven van nieuwe leden blijft, en zeker in 1999, een speerpunt van ons beleid. Het is van belang dat een groot aantal leden het werk van de vereniging onderschrijft en steunt. Werkt u nog steeds aan het cadeau voor uw vereniging? U weet wel: het bereiken van een ledental van 1000. Momenteel bedraagt het aantal leden ± 875 , een groei van 70 leden ten opzichte van vorig jaar. Het bestuur dankt iedereen die hier zijn steentje aan heeft bijgedragen.

Ook vinden in het jubileumjaar 1999 de normale activiteiten plaats. Zo zal onze jaarlijkse algemene ledenvergadering worden gehouden op donderdag 22 april 1999 om 20.00 uur in Restaurant Buitenzorg, Amsterdamseweg 19 te Ede. De jaarstukken voor deze vergadering zullen u nog worden toegezonden. Na het officiële gedeelte van de vergadering zal Prof. Drs. J.A. Vervloet een lezing houden over "Landschapsontwikkelingen, met name in Ede, Bennekom en de Gelderse Vallei".

Verder organiseren we voor de vierde keer de Edese variant op het bekende televisieprogramma "Tussen kunst en kitsch", en wel op zaterdag 10 april 1999 tussen 10.00 uur en 12.00 uur in het museum. Wij hebben de heer E. Spies, antiquair te Ede, weer bereid gevonden uw kunstvoorwerpen of oude spulletjes te beoordelen en te taxeren.

Museumnieuws

door Drs. Dirk-Jan List

Lezingen april 1999

Vanaf 4 januari 1999 verzorgt het Bureau voor Cultuureducatie in het Historisch Museum Ede een Basiscursus Algemene Kunstgeschiedenis. Mevrouw drs. K. Haanappel is de docente van deze cursus. Het is een gezellig klein clubje, dat eigenlijk best groter zou mogen zijn.

In april 1999 organiseert het genoemde bureau in het Historisch Museum Ede twee lezingen over vrouwelijke beeldhouwers, die eveneens door mevrouw Haanappel zullen worden gehouden. De data zijn maandag 19 april en 26 april, van 20.00 tot 22.00 uur. De kosten voor beide lezingen zijn f 30,- per persoon. U kunt zich opgeven bij het Bureau voor Cultuureducatie, tel. 013-5116468. De koffie kost f 1,50 en de thee f 1,-.

Op 19 april wordt aandacht besteed aan Camille Claudel (1864-1943), leerlinge en geliefde van de beeldhouwer Auguste Rodin en zuster van de dichter en toneelschrijver Paul Claudel. Aan de hand van dia's en muziekfragmenten wordt een beeld geschetst van deze kunstenaressen en haar dramatische leven. Zij werd namelijk door haar broer opgesloten in een krankzinnigengeesticht.

Op 26 april staat de hedendaagse kunstenaressen Jeanne Ivangh-Luteijn (geboren 1942) in de schijnwerpers. Haar werk en werkproces worden besproken van het eerste idee tot het uiteindelijke resultaat: de sculptuur. Er wordt als het ware een kijkje genomen in de keuken van de beeldende kunst.

De Fifties (1950-1960)

In het laatste nummer van *'De Zandloper'* van 1998 heeft u kunnen lezen over de zomertentoonstelling 'De Fifties, 1950-1960'. Deze wisselexpositie, die van 14 juli tot en met 29 augustus 1999 zal worden gehouden, geeft een beknopt beeld van de rumoerige jaren vijftig. De tijd waarin de jeugd een eigen cultuur ontwikkelde.

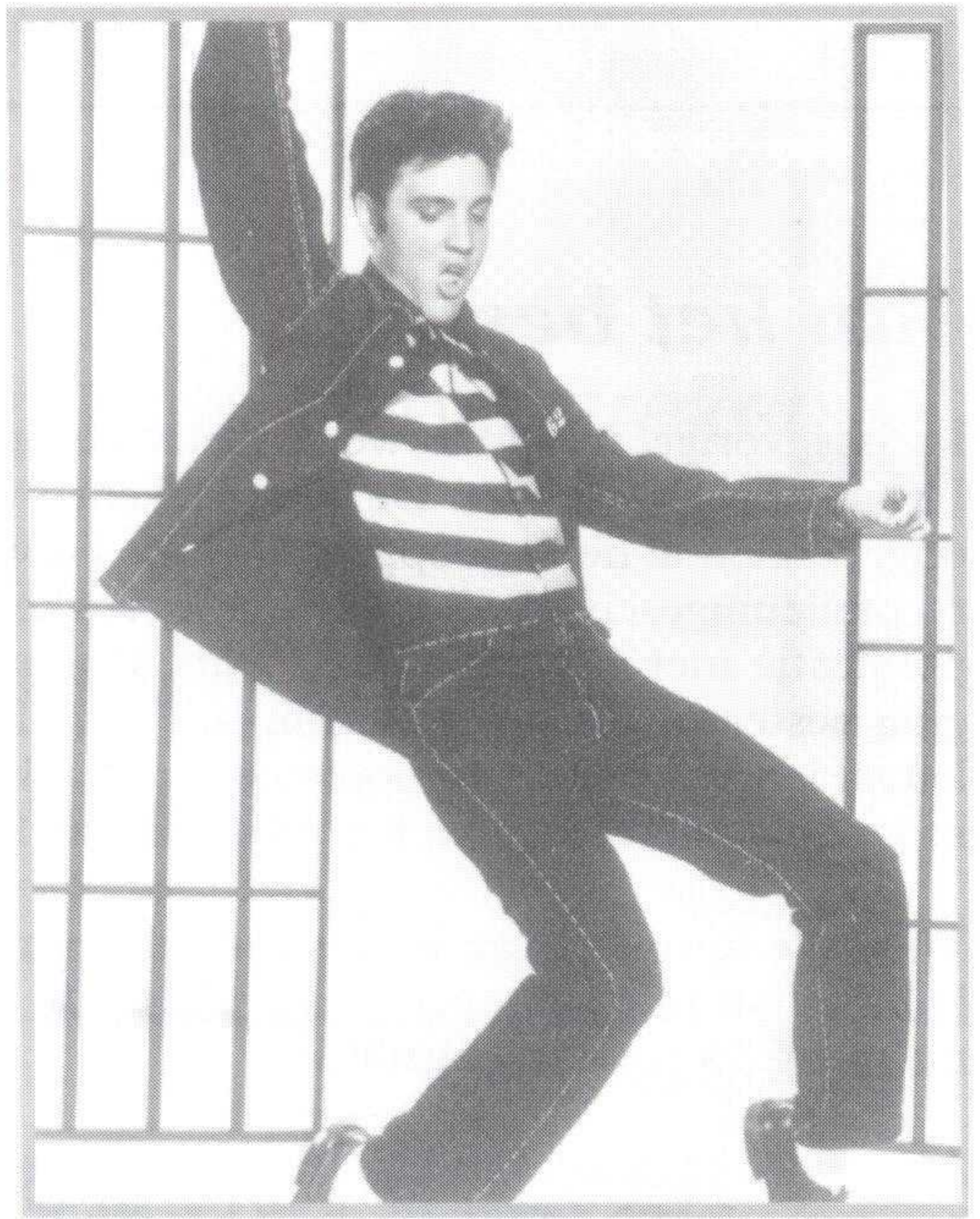
Er werd veel en wild gedanst op de nieuwe klanken van de Rock 'n Roll. Ouders keken met argusogen naar deze ontwikkelingen. Het was voor hen toch al een hele opgave om te wennen aan de eigen jeugdcultuur, maar dat deze zich uitte in een nieuw soort

ELVIS PRESLEY

Jailhouse Rock

1958

VS

Elvis Presley (1958).

muziek en dansstijl ging vele ouders te ver. De Rock 'n Roll werd gezien als muziek van de donkere bevolking, en dus ongeschikt voor de blanken. Maar wie kent Elvis Presley niet? Deze blanke zanger maakte de Rock 'n Roll uiterst populair onder de jeugd, maar wekte afgrijzen op bij de ouders. Elvis, bijgenaamd 'de Pelvis', begeleidde zijn muziek en zang met nieuwe dansbewegingen. De bijnaam 'Pelvis' had hij te danken aan zijn heupwiegende danspasjes, die bij de oudere toehoorders walging opwekten. Elvis werd veel te vulgair en te sensueel gevonden. En het feit dat hij 'zwarte' muziek maakte was helemaal fout. In bepaalde kringen werd dan ook jongeren verboden naar Rock 'n Roll te luisteren en op deze muziek te dansen. Blijkbaar met succes. Een eigentijds interview spreekt voor zichzelf: "Ik vind 't beslist ordinair, dat gooien en smijten met elkaar," was het prompte

antwoord van Riet Kalisvaart (16 jaar, kapper). "Dansen doe ik graag, maar dan niet op die manier. Nee, ik heb er geen goed woord voor over!" Tiny Hoogerwerf (17 jaar, verkoopster): "Ik ben 'n liefhebster van jazz, maar ik ben 't met Riet eens, dat rock 'n roll een ordinair gedoe is. 't Heeft ook met de eigenlijke jazz niets te maken. 't Lijkt me zelfs dat dit lawaai en gegooi schadelijk is voor de naam van de echte jazz en ik hoop dat deze rage maar gauw overwaait."

Maar veel andere jongens en meiden deelden deze mening natuurlijk niet. Cor Siksmā (21 jaar, bankwerker): "Die muziek is goed, daar fris je van op na een week hard werken." We stonden in de hal van een bioscoop, waar de film "Rock around the clock" al zeven weken lang draaide. "Je kunt, geloof ik, toch heel wat beter 'n beetje rock-'n-rollen dan doelloos langs de straat slenteren. Die relletjes vind ik idioot. Dat is aanstellerij van een paar schreeuwerds. Als je niet tegen het ritme kunt, moet je niet naar de film gaan. Vindt u die film nou zo opzweepend? Je kunt er best heel rustig naar zitten kijken en de meesten doen dat dan ook."

De jeugd, die op de nieuwe muziek een eigen dans ontwikkelde met veel gooi- en smijtwerk, danste wild over de dansvloer heen en weer. Knipster van negentien jaar is Eidiē van Middelkoop. Ze heeft de film met Bill Haley and his Comets - dat is het rock-'n-rollorkest dat er de hoofdrol in "rollt" - twee keer gezien. "De tweede keer voor m'n verloofde, die wou 'm met alle geweld ook 'n keer zien. Och, wel leuk, als ze er zich maar niet zo bij aanstellen. 't Is in ieder geval frisser dan dat zogenaamde stijldansen, dat dan beschaafd moet heten, en waarbij je de hele avond lijfaan-lijf over de dansvloer schuifelt..." En daar was Hennie de Mooy (17 jaar, naaister en Eidiēs vriendin) het roerend mee eens.*

Ondanks het feit dat de nieuwe jeugdmōde eigen kledingelementen had, dienden de wijde onderrokken die Dior in 1947 met zijn zogenaamde 'New Look' lanceerde als voorbeeld voor de 'in de jaren vijftig uiterst populaire wijde, gesteven onderrokken of petticoats. De wild draaiende en springende meisjes lieten hun petticoats op en neer deinen en gunden het publiek regelmatig en zonder gēne een blik op bovenbenen en slipje. Men sprak er schande van. Maar de jeugd was niet te stuiten.

De meisjes deden hun uiterste best om zo

"Hoe wijder - hoe mooier".

modieus en mooi mogelijk voor de dag te komen. De petticoat van katoen werd gesteven en in model aan de waslijn gehangen om kreukloos en wijd uitstaand op te drogen. Gaf een onderrok niet voldoende ondersteuning en volume, dan werden meerdere exemplaren over elkaar gedragen. Overigens waren de Amerikaanse modellen van papercrisp al stijf van zichzelf. Om het aantal onderrokken te kunnen verminderen werden de petticoats verstevigd met paardenhaar, baleintjes, stukken waslijn en stalen hoepels. De vele stroken tule en ruches van kant maakten van de petticoats heuse kunstwerken die te mooi waren om verstopt te blijven onder de wijde cirkelrokken. Want de jupon anno 1955 is in veel gevallen niet alleen accessoire, maar kan tevens als bovenrok fungeren!** Zelfs Barbie, de populaire pin-up-pop die rond 1960 in Amerika

verscheen, kreeg verschillende lingersetjes met wijde onderrokken.

Werden aan het begin van deze eeuw nette burgers geacht niet naar de bioscoop te gaan, in deze tijd was het een populaire manier om de tijd te verdrijven. De jeugd zwijmelde bij elke nieuwe film van hun idolen. Wie kent niet, behalve Elvis Presley, Brigitte Bardot en het seksymbool Marilyn Monroe? Presley schitterde in onder meer "Love Me Tender", 1956; "Jailhouse Rock", 1958 en "Flaming Star", 1960. Brigitte Bardot, die haar carrière begon als fotomodel, speelde reeds in 1952 haar eerste filmrol. Zij werd zo beroemd dat iedereen direct wist wie met "B.B." bedoeld werd. Het populaire B.B.-ruitje is naar haar vernoemd. De legendarische Marilyn Monroe begon als pin-up en ontwikkelde zich spoedig tot seksymbool. In de film "The Seven-Year Itch" (1955) komt de bekendste filmscène voor die ooit is gemaakt: die van Marilyn op de ventilatorschacht van de ondergrondse. In deze scène waait de wijde rok van de weinig verhullende witte japon van Monroe door een luchtstoot wapperend omhoog. Nog maar kort daarna, in 1962, overleed deze filmdiva onder raadselachtige omstandigheden.

Het modieuze meubilair uit de periode 1950-1960 is recht en strak, en zal door sommigen bijna saai worden genoemd. Volgens anderen is deze stijl uiterst functioneel en zonder poespas. In deze tijd werd de burger in toenemende mate geïnteresseerd in woonstijl. Scandinavië en Italië waren ons land qua vormgeving ver vooruit. Maar ook de Nederlandse meubelindustrie ging met haar tijd mee. De schoonheid van het meubilair werd bepaald door zijn soberheid. Verder waren de meubels zo economisch mogelijk ontworpen. Populair was het schakelsysteem, waarbij meerdere elementen naar wens konden worden samengevoegd tot, bij voorbeeld, een kast naar eigen wens. Naast het gebruik van de primaire kleuren (rood, geel, blauw) werd de kleur van het grenen- en beukenhout eerlijk getoond. Typisch voor deze periode zijn de gebogen houten onderdelen van de meubelstukken.

* Citaten uit het artikel "Dit zegt de jeugd van rock-'n-roll", Libelle, 17 november 1956.

** Citaat uit het artikel "De onderrok in het daglicht", Libelle, 19 februari 1955.

*Art Deco meubilair uit 1925.
Ontwerpschets voor logeerkamer.*

Carillon

Door onvoorziene omstandigheden kan de tentoonstelling 'Van Klok tot Carillon' in de maand mei tot onze spijt niet doorgaan. Wel zullen rond de paasdagen fraai gedecoreerde eieren worden geëxposeerd.

Restauratieplan

Ook in het afgelopen jaar werden verschillende voorwerpen uit de collectie van het Historisch Museum Ede gerestaureerd. Zo werd een biedermeierladenkast uit het begin van de negentiende eeuw opgeknapt. Deze kast staat, gerestaureerd en wel, achterin de expositiezaal. De voorbereidingen voor de restauratie van twee andere kasten, van een iets latere datum, zijn reeds getroffen. Verder werd een bijbel uit het midden van de negentiende eeuw gerestaureerd en werden verschillende losse kranten van veel recentere datum ingebonden. Tenslotte wordt er momenteel hard gewerkt om de kelder geschikt te maken voor het overzichtelijk opbergen van het krantenarchief. Een bruidsjacon uit 1913, ons onlangs geschonken voor de tentoonstelling 'Rouwen en Trouwen', werd geheel gerestau-

reerd. Voor de tentoonstelling 'Fiets-Fransen' werd een replica van een rok vervaardigd voor een origineel lijf uit circa 1875. Verder werd stof aangeschaft om nog een replica van een rok te maken voor een lijf uit circa 1910.

Jubileumspel

Speciaal voor het jubileumjaar heeft de jubileumcommissie het spel 'Het verdwenen Plooiijzer' ontwikkeld. Deelnemers aan dit spel worden door het museum geloodst en maken zodoende kennis met de vaste opstelling. Zij hebben kans een fraaie prijs

te winnen door uit te zoeken wie 'Het verdwenen Plooiijzer' kan hebben gestolen. Deze wedstrijd is bestemd voor jong en oud, en bestaat uit verschillende onderdelen.

Vrijwilligers

Op de oproep voor vrijwilligers in het vorige nummer van dit tijdschrift hebben reeds enkele mensen gereageerd. Heel fijn! Toch blijft de vraag: Hebt u tijd over en wilt u graag iets doen voor het museum, bijvoorbeeld helpen bij de weekenddiensten? Dan kunt u tijdens kantooruren met mij contact opnemen (Dirk-Jan List, 0318-619554).

Begraven in Ede in vroeger tijden

door F.G. van Oort

Begraven in de oudheid

In onze tijd, waarin vrijwel alles relatief wordt gevonden en de lijkverbranding steeds meer terrein wint, kan het interessant zijn om eens na te gaan hoe de stoffelijke overschotten van onze voorouders aan de schoot der aarde werden toevertrouwd en welke ontwikkelingen zich in de loop der tijden in de lijkbezorging hebben voorgedaan.

Zo'n 4700 jaar terug (dus ongeveer 2700 jaar voor Christus) kwam er voor het eerst in Nederland een grafcultus in zwang, waarvan de overblijfselen tot op vandaag bewaard zijn gebleven, namelijk de hunebedden. Deze ruwstenen grafmonumenten zijn bijna alle (nog 55 stuks zijn bekend) te vinden op de hoge gronden in Drente. Ze hadden de vorm van rechthoekige kamers, met als "wanden" en "dak" grote zwerfstenen, die in de ijstijden door de gletschers vanuit Scandinavië naar onze streken waren meegevoerd. Een hunebed bestond uit vier of meer rechtopstaande steenblokken, afgedekt met grote dekstenen. In deze stenen ruimten vonden de doden hun laatste rustplaats. Uit dezelfde periode zijn aanverwante graftypen bekend, zoals bij voorbeeld de menhirs en dolmens in Bretagne.

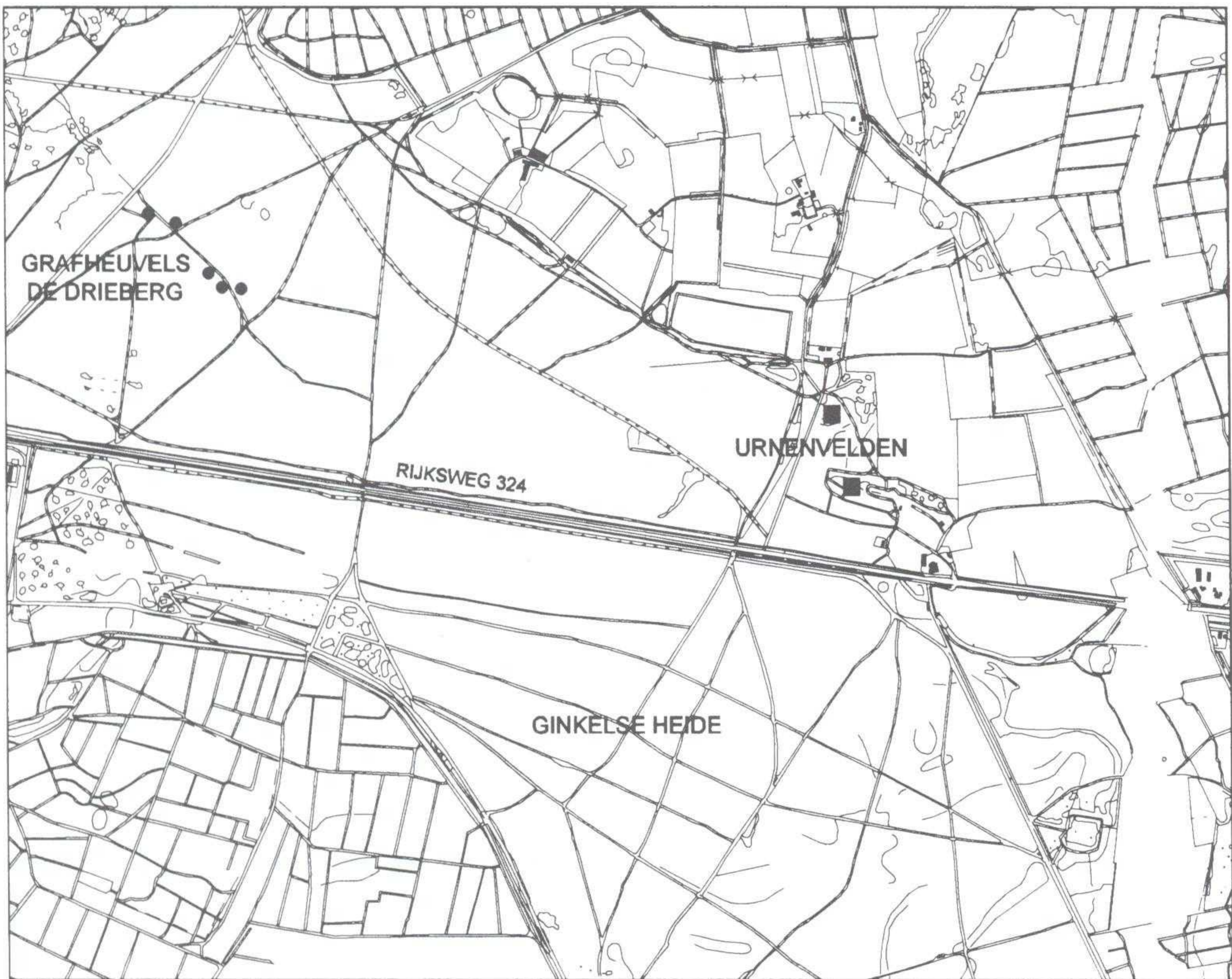
Prehistorische grafmonumenten in Ede

We maken een sprong in de tijd en komen terecht in de periode na 2000 jaar voor Christus. Kleine en in een enkel geval grote heuvels in het terrein markeerden destijds de laatste rustplaats van de overledenen. Zij

staan bekend onder de naam grafheuvels ("tumuli"). Een dode werd, iets onder het maaiveld, bijgezet en afgedekt met een lading zand en vooral met plaggen. Uit onderzoek is gebleken dat er maar weinig stoffelijke zaken mee het graf in gingen. Bekend zijn enkele bescheiden gouden grafgiften en verder aardewerk. Van de stoffelijke overschotten treft men op de zandgronden niets meer aan omdat door ontkalking het geraamte volledig is vergaan. Slechts een "lijkschaduw" in het zand kan nog aanwezig zijn.

In Nederland zijn, vooral op de droge zandgronden, ongeveer 1700 grafheuvels bewaard gebleven. Aan de basis hebben zij een doorsnee van ongeveer 10 tot 25 meter, terwijl ze in hoogte uiteenlopen van 0,50 tot 2,50 meter. We vinden ze vooral op markante, hooggelegen punten in het terrein of rustiek gelegen in een beekdal.

In Drente zijn meer dan vijfhonderd grafheuvels bekend, maar de grootste concentratie (circa 640) vinden we op de Veluwe. Hiervan bevinden zich er nog 43 in de gemeente Ede; 47 grafheuvels zijn in de loop der jaren verdwenen. Qua situering zijn er niet veel zo mooi gelegen als de vijf op de Driberg, op de Ginkelse heide. Prachtig, zoals deze archeologische monumenten zijn opgenomen in het omringende landschap. Van deze grafheuvels weet men zeker dat ze in 1927 zijn geopend en leeggehaald. Het bewijs hiervan vormt een bericht in de Nederlandsche Rotterdamse Courant van 7 september 1927, waarin het vol-

Topografische kaart met de vijf grafheuvels op de Drieberg op de Ginkelse Heide en de urnenvelden direct boven de herberg "De Zuid Ginkel". Geheel rechts, gelegen aan de rijksweg, ligt het Gemeentelijke Bosbedrijf. Het percelenpatroon linksonder is de "Sijsseelt".

gende wordt vermeld: "Toen het de heer H.J. Bellen te Ede bekend werd, dat daar weder een groot stuk heide voor ontginning vergraven zou worden, meende hij niet te mogen nalaten de grafheuvels, welke uit den bronstijd dateerden en in deze terreinen voorkwamen, vooraf aan een grondig onderzoek te moeten onderwerpen, opdat als straks de tractor de laatste rustplaats van de daar begraven dooden zou verstoren, niet de voorwerpen, die zij kon bevatten, voor de wetenschap teloor zouden gaan". De heer Bellen (in Ede bekend als kapitein Bellen en als medeoprichter van de Vereniging Oud Ede) was bijzonder gelukkig, want de vondst bestond uit twee gave klok-bekers, een kleine bronzen dolk, zeven bijzonder mooie vuurstenen pijlspitsen en een leistenen polsbeschermmer (dit voorwerp beschermd, bij het gebruik van pijl en boog, de pols tegen de terugspringende pees). In 1967 zijn deze grafheuvels volle-

dig gerestaureerd door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Van ongeveer 500 jaar voor Christus dateren de "urnenvelden". Deze bestaan uit kleine heuvels die uit een zogenaamde ringsloot zijn opgeworpen over een op bodemniveau geplaatste of licht ingegraven crematiebijzetting. De as van de overledene werd bewaard in kruiken (urnen) en begraven in het urnenveld.

In de gemeente Ede bevinden zich enige vindplaatsen, waaronder een urnenveld bij de Driesprong en een op de Ginkelse heide. Gelukkig vallen de meeste grafheuvels onder de Monumentenwet, waardoor zij een goede bescherming genieten. Naast het leeghalen (plunderen) van deze archeologische monumenten is in de loop der jaren ook veel schade toegebracht door konijnen en door boomwortels. Tevens kunnen kleine verplaatsingen hebben plaatsgevonden door de wind. Ook het betreden van de

urnenvelden door mensen, inclusief mountainbikers en ruiters, is niet bevorderlijk voor een goede instandhouding ervan.

Het "hof bij de kerk" en "begraven binnen de kerk"

Met de komst van het christendom werd de lijkverbranding vervangen door het begraven. De grote voorvechter van het christendom was Karel de Grote (768-814), die het te vuur en te zwaard ingang wilde doen vinden. Zeer strenge, onmenselijke wetten legde hij de onderworpen stammen op. Een ervan bepaalde dat, als iemand het lichaam van een gestorvene naar heidens gebruik verbrandde, hij met de dood zou worden gestraft. Voortaan moest bij de kerken begraven worden. Het woord kerkhof, dat oorspronkelijk "hof bij de kerk" betekende, kreeg de betekenis van "begraafplaats". Deze kerkhoven gingen dus de plaats innemen van de eeuwenoude grafvelden.

In een latere periode ordonneerde Karel de Grote dat bisschoppen, abten en zeer vrome priesters ook *in* de kerk mochten worden begraven. Maar in de loop der eeuwen had de kerk steeds meer geld nodig voor onder andere het onderhoud van de gebouwen en voor de kosten van levensonderhoud van de grote aantallen priesters. Men bood daarom de mensen die het zich financieel konden permitteren (zoals de edelen en de derde stand), de mogelijkheid om binnen de kerkmuren een graf te kopen om daarin te worden begraven. Dit was niet alleen een kwestie van standsbewustzijn, maar tevens een gevolg van het feit dat de kerkhoven door hun vrije toegankelijkheid werden misbruikt voor doeleinden die zeker niet bij een dodenakker hoorden. Uit de vele plaatselijke ordonnantiën blijkt dat vooral kinderen het kerkhof als speelterrein gebruikten, terwijl het in sommige plaatsen (o.a. Arnhem, in 1453) een toevluchtsoord voor misdadigers was (want kerk en kerkhof werden algemeen beschouwd als "vrijplaats"). Ook kwam het voor dat er vuilnis werd gestort. In sommige plaatsen werden verboden van kracht om te voorkomen dat het kerkhof als latrine werd gebruikt. Vooral rondzwervende honden en katten waren vaak een plaag. Het is dus begrijpelijk dat wie het kon betalen een laatste rustplaats binnen de kerkmuren ambieerde. De meest eervolle plaats om begraven te worden was gelegen bij het hoogaltaar in de kerk. Een eervolle plaats was verder de rest van de

koorruimte, en daarna volgde het overige deel van de kerk.

Ook toen de openlijke uitoefening van de katholieke godsdienst in Ede aan het einde van de zestiende eeuw verboden werd en de calvinisten de beschikking over de kerkgebouwen kregen, bleef men de doden in of bij de kerken begraven. Aanvankelijk werd er zowel op zondag als op werkdagen begraven, maar later werd de begrafenis op zondag verboden, omdat ze als rustverstoring werd ervaren.

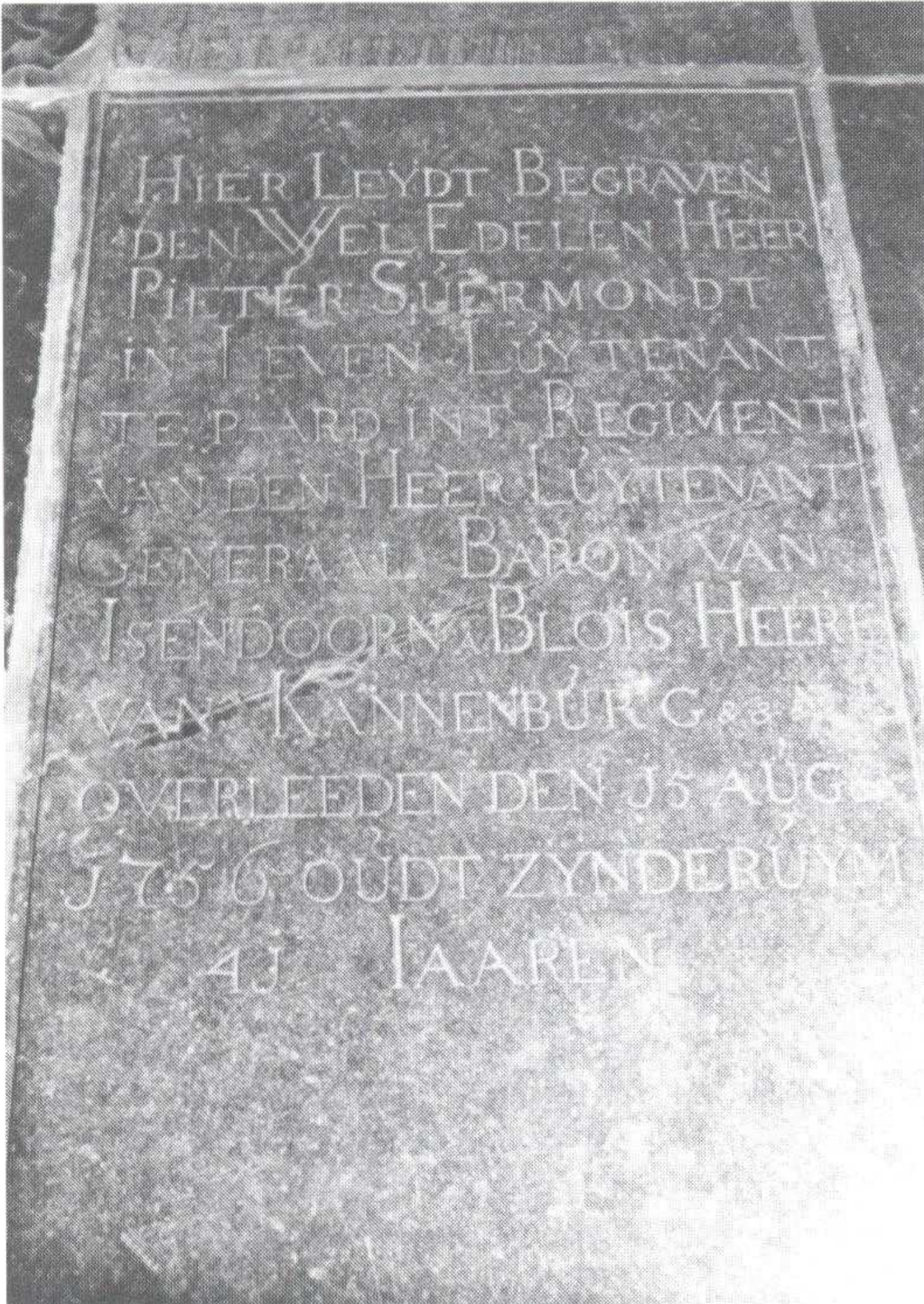
Zerkversieringen en rouwborden in de kerk

In oude kerken loopt men nog altijd over de talrijke grafzerken. Zo zijn er in de Sint Bavo-kerk te Haarlem 1354 zichtbare grafzerken. Ook in de Oude Kerk te Ede bevinden zich een dertigtal. De oudste steen dateert van voor 1482. De laatste dode werd begraven in 1822, namelijk schout/notaris mr. E.D. van Meurs. De zerken waren voorheen door een houten vloer aan het oog onttrokken om slijtage te voorkomen, maar bij de grote restauratie van 1963 tot 1967 zijn ze naar de hoeken van de kerk verplaatst (de "Dorperhoek" en in de zuiderzijbeuk) en sindsdien weer zichtbaar.

Het was vroeger een geruststellende gedachte dat men bijgezet zou worden in de kerk, het huis van de Heer:

*"wel Hem, die salich sterft
't heet huysen bij de Heer"*.

Een manier om de voornaamheid der familie tot uitdrukking te brengen was de versiering van de zerk. Deftige lieden lieten daarop zelfs hun wapens uithouwen. Ook lieten gegoede burgers voor zich en hun familieleden een wapen maken, voor zover zij dat niet hadden. Bij het overlijden gaf men een meubelmaker opdracht een rouwbord te maken, waarop een schilder het wapen van de overledene aanbracht. Na de begrafenis werd het rouwbord bij het graf opgehangen. Aan de vorm van het wapen kon men zien of men met een man, of met een gehuwde of een ongehuwde vrouw te maken had. Het wapen in een schildvorm is het wapen van een man, een ovaalvormig schild dat van een gehuwde vrouw en een ruitvormig schild dat van een ongehuwde vrouw. Voor het ophangen van een wapenbord moest betaald worden. Dit geld werd besteed ter ondersteuning van de armen. Hoe meer wapenborden in de kerk werden opgehan-

Tijdens de restauratie van de Oude Kerk (1963-1967) zijn alle nog aanwezige beenderen van daar begraven personen geruimd, onder andere ten behoeve van de aanleg van vloerverwarming. De oude grafzerken hebben een nieuwe, beschermde plaats in de kerk gekregen. De afbeelding betreft de grafzerk van Luytenant Suermondt uit 1756. (foto L. Enting).

gen, des te meer geld er binnenkwam. Of er veel in de kerk van Ede hebben gehangen weten we niet, maar van een aantal is bekend dat de resten ervan lange tijd zijn bewaard. In elk geval, ze zijn thans verdwenen.

Protesten tegen het begraven in kerken
Het begraven in kerken had grote nadelen. Een zekere C.J. Nagtglas schreef tegen het einde van de achttiende eeuw "dat in de kerken de ongelijke, soms waggelende zerken eraan zouden herinnerd hebben dat hier slechts een dunne laag aarde de levenden van de doden scheidde, indien zulks niet reeds door de eigenaardige lijklicht aan de reukorganen kenbaar was gemaakt". Er werd wel eens verteld dat het vroeger tijdens de preek in de protestantse kerken de gewoonte was om pepermunt te kauwen.

Dit werd gedaan om bij een lijklicht in de kerk tenminste in de mond een frisse smaak te hebben.

Ook was het grondwater in de buurt van een kerk vaak verontreinigd, wat een bron van ziekten zou kunnen zijn, omdat de pompen, waarvan het water als drinkwater gebruikt werd, meestal in de nabijheid van de kerk en dus ook van de kerkhoven stonden. Het gevolg was dat, zij het schoorvoetend, toch enkele artsen en predikanten zich geleidelijk aan gingen verenigen en ageren tegen "dit rampzalige en allerverderfelijkste kwaad". Zij pleitten voor de teraardebestelling buiten de bebouwde kom. Deze zienswijze ondervond bijzonder veel tegenwerking, want de grond in of bij de kerk werd door velen als gewijde aarde beschouwd. Voor velen was het dan ook een ondraaglijke gedachte dat zij na hun dood niet zouden rusten in het graf van hun voorgelacht, in of bij de kerk van de stad of het dorp. De afkeer van veel burgers om hun overleden familieleden buiten de bebouwde kom te begraven was groot. Zij vonden het bovendien oneervol, omdat het vooral misdadigers waren die niet in of bij de kerk begraven mochten worden.

In 1783 werd door het Zeeuws Genootschap zelfs een prijsvraag uitgeschreven voor een idee "tot het zindelijk begraven van doden buiten de kerk en buiten de stadskern". In 1786 werd inderdaad buiten de vestingwallen van het Gelderse stadje Tiel een kerkhof aangelegd. Vele inwoners waren toen zeer verontwaardigd over een begraafplaats in de open lucht. Toen een van de graven werd geschonden stelde men het kerkhof daarna voor enkele jaren buiten gebruik en werd het begraven in en bij de kerk weer als vanouds voortgezet.

Het begraven in kerken afgeschaft

Toen ons land in 1810 bij het Franse Keizerrijk werd ingelijfd, werden er de Franse wetten van kracht. Volgens deze werd onder andere het begraven in kerken verboden. Maar deze uitstekende verordening kwam te vervallen toen de Franse overheersing ten einde was. De landsregering onder leiding van koning Willem I kwam nu onder zware druk te staan. Er kwamen vele protesten, met als gevolg dat bij Koninklijk Besluit van 22 augustus 1827 werd besloten dat voor gemeenten het begraven in kerken, kapellen, bedeplaatsen enz. per 1 januari 1829 zou zijn verboden. Alleen het begra-

ven op kerkhoven in gemeenten die uit niet meer dan duizend zielen bestonden, werd nog toegestaan.

De grotere gemeenten kregen opdracht om het begraven in de bebouwde kom te doen ophouden en voor het gemelde tijdstip te zorgen voor de aanleg van een of meer begraafplaatsen, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden. "Zo zullen zij 35 tot 40 ellen van de bebouwde kom afgelegen dienen te zijn en de uitgestrektheid moet vijfmaal groter zijn dan de oppervlakte benodigd voor het begraven der dooden in het tijdsverloop van een jaar". Het gemeentebestuur kreeg de opdracht om op korte termijn aan Gedeputeerde Staten te rapporteren over een inrichtingsplan met de daaraan verbonden kosten, alsmede de wijze van financieren. Ook vroegen Gedeputeerde Staten inzicht in de afspraken die gemaakt moesten worden met de eigenaren die een graf of grafkelder bezaten en deze vanaf voormelde datum niet weer mochten gebruiken. Alhoewel er geen recht op schadevergoeding aanwezig was, werd geadviseerd om deze burgers toch enigszins tegemoet te komen door hen graven toe te wijzen in de nieuw aan te leggen begraafplaatsen of op de bestaande kerkhoven.

Voorts diende het gemeentebestuur contact op te nemen met de kerkvoogd of andere besturen van kerkelijke gemeenten "teneinde de plaatsvindende veranderingen door te spreken en te bepalen of deze instellingen hierdoor verlies aan inkomsten zouden ondervinden". Na gedegen onderzoek bleek dat de plaatselijke kerkgenootschappen nimmer enig voordeel hebben genoten.

Tenslotte moest de gemeente een reglement op het begraven vaststellen.

Het Reglement op de nieuw aan te leggen begraafplaatsen in de kerspels der gemeente Ede

"Het op- en toezicht over de gemelde begraafplaatsen zal worden uitgeoefend door het gemeentebestuur en de begravingen zullen als vanouds geschieden door de zorg van de kosters in de onderscheidene kerspels. Dezen zorgen ook voor de noodige schuppen en andere materialen benodigd voor de begravingen en het onderhoud." Voorgesteld werd om jaarlijks *f* 15,- uit de gemeentekas voor deze werkzaamheden te vergoeden, maar dit werd door Gedeputeerde Staten verworpen, omdat het vroeger ook niet gebeurde. De

begraveniskosten, te voldoen aan de kosters, bedroegen voor een kind tot 6 jaar *f* 2,- en voor een ieder in de leeftijd daarboven *f* 4,-. Indien de grond bevroren was, kwam daar nog eens *f* 1,- of *f* 0,50 bovenop indien gebruik werd gemaakt van een houweel of een bijl, en dit alles moest binnen acht dagen worden voldaan. Begravenissen in opdracht van de Diaconie (voor de onvermogens) mochten maximaal *f* 0,30 kosten voor het graven van het graf.

Vanouds bestaande gebruiken, zoals het luiden der klokken na een overlijden en bij het begraven van overledenen, bleven bestaan, en de kosten ervan dienden bovenop de begraveniskosten aan de koster te worden betaald.

De paden op de begraafplaats werden in een kruisvorm aangelegd zodat ze het terrein in vier ongeveer gelijke delen verdeelden. Hiervan waren twee delen bestemd voor eigen graven (kosten *f* 14,- per graf, te voldoen aan de gemeenteontvanger), terwijl voor het begraven van overleden kinderen een afzonderlijke plaats werd ingeruimd. Verder dienden de graven "1 el en 5 palmen diep te worden gegraven met een tusschenruimte van 5 palmen".

De eerste algemene begraafplaatsen

In 1828 kreeg het gemeentebestuur van Ede dus de opdracht uit te zien naar geschikte terreinen voor de aanleg van begraafplaatsen. Het slaagde erin voor Ede een perceel van 43 are en voor Bennekom en Lunteren ieder een perceel van 35 are voor 99 jaar in erfpacht te verkrijgen. (De oppervlakte moest in verhouding staan tot de omvang van de bevolking.)

De erfpachtcanon voor Ede bedroeg *f* 30,- per jaar en voor elk van de beide andere dorpen *f* 25,- per jaar. Ook in Gelders Veenendaal werd een begraafplaats ter grootte van 64 are aangelegd; van de kosten kwam 1/3 deel voor rekening van de gemeente Ede. Voor Otterlo tenslotte werd geen regeling nodig geacht. Volgens het gemeentebestuur was hier geen sprake van een dorpskom en lagen er slechts twee woningen binnen een afstand van 35 meter van het kerkhof. Bovendien was dit terrein zo groot dat er gemakkelijk begraven kon worden op het gedeelte dat meer dan 35 meter van deze huizen gelegen was. Gedeputeerde Staten stelden nog wel voor om bij de baarhuisjes een vertrek aan te bouwen om de overledenen voor de begravenis

neer te zetten, zulks als voorzorg tegen het begraven van schijndoden. Het gemeentebestuur was echter van oordeel dat zodanige voorzieningen in deze gemeente overtoellig waren, omdat iemand nimmer binnen vijfmaal 24 uur na zijn of haar overlijden begraven werd.

Van erfpacht naar eigendom

In de raadsvergadering van 23 mei 1854 kwam het onderwerp "begraafplaatsen" weer aan de orde. De burgemeester hield de vergadering voor dat de gemeente in de verschillende dorpen de nodige grondstukken voor 99 jaar in erfpacht had verkregen. In feite was dit een verkeerd spoor. Ingevolge het reglement op de begraafplaatsen verkocht de gemeente aan belanghebbenden de eigendom van eigen grafuimten, terwijl zij niet beschikte over de volle eigendom van die gronden. Dit zou in de toekomst natuurlijk grote moeilijkheden gaan opleveren.

De burgemeester bleek al veel voorwerk gedaan te hebben, want hij deelde mede dat voornoemde moeilijkheden konden worden voorkomen. Hij was erin geslaagd om van de erfpachtuitgevers der begraafplaatsen gedaan te krijgen dat zij de in erfpacht uitgegeven gronden aan de gemeente in eigendom wilden afstaan en wel tegen betaling van *f* 100,- voor elke *f* 3,75 erfpacht.

Uit de stukken blijkt dat de vergadering akkoord ging met het sluiten van een lening hiervoor. Zij verbond er tevens de voorwaarde aan dat het College van B en W de nodige voorstellen moest doen om de lening zo groot te doen zijn dat de overige aanwezige schulden van de gemeente tegelijkertijd zouden worden omgezet, en verder dat er middelen zouden worden verkregen tot het bouwen van reeds geprojecteerde scholen in de buurtschappen Wekerom, De Valk en Ederveen.

De begrafeniswet van 1869

Met het aanvaarden van deze begrafeniswet kwam er definitief een einde aan de mogelijkheden tot begraven in of rond een kerkgebouw. Daarnaast kwam de verantwoordelijkheid voor dit gebeuren volledig bij de gemeente te liggen. Zo doet in het hoofdstuk "Begraven van lijken" de lijkschouwer zijn intrede. Op grond hiervan moest het College van B en W een geneeskundige beëdigen die in voorkomende gevallen, wanneer de overlijdensverklaring ontbrak,

door middel van een doodschouw een rapport opstelde. Ook mocht een begrafenis niet vroeger dan 36 uur of later dan op de vijfde dag na het overlijden plaatshebben.

Verder kwamen er vaste tijden om te begraven, en deze werden zo gesteld "dat het mogelijk was om op de dag van begraven de lijkplechtigheden te kunnen vervullen, welke volgens de leer der godsdienstige gezindte, waartoe de overledene behoorde, aan de begraafing moesten voorafgaan". De tijd om te begraven in Ede werd vastgesteld des morgens van 7 tot 10 uur, des namiddags tussen 12 en 2 uur en des avonds in de maanden oktober tot en met maart tussen 4 en 6 uur en de overige maanden tussen 6 en 9 uur. Met toestemming van het College van B en W kon hiervan worden afgeweken. Ook het vervoer van lijken werd beter geregeld, doordat het werd toegewezen aan rijtuigverhuurders die beschikten over uitsluitend voor dit doel bestemde rijtuigen. Voor dit vervoer was overigens wel een schriftelijke vergunning vereist.

In schrill contrast hiermee stond het begraven van overleden onvermogende medeburgers. Met betrekking tot de doden die op kosten van de gemeente begraven moesten worden was bepaald dat ze "op een baar of, als de burgemeester dat vanwege de afstand of andere redenen noodzakelijk acht, met een kar of wagen naar de laatste rustplaats zullen worden vervoerd". De kist moest dan wel afgedekt zijn met een zwart laken. De afstand van de begraafplaats tot de bebouwde kom werd 50 meter, maar dit gold niet voor de bebouwing die ten dienste stond van de begraafplaats, zoals lijkenhuizen, doodgraverswoningen of kapellen. Elke begraafplaats diende "een uitgestrektheid te hebben van tienmaal de oppervlakte benodigd voor een gemiddelde jaarlijkse begraafing".

Tenslotte de kosten. Uitgangspunt van de wet was dat de begraafplaatsen zich zelf financieel zouden moeten bedruipen. Het begrafenisrecht mocht niet hoger zijn dan nodig was ter voldoening van de kosten van aanleg, de kosten van onderhoud van de begraafplaats en de bezoldiging van de doodgravers, opzichters en andere beambten van de begraafplaats.

De Raad van Ede stelde vast dat per 1 januari 1870 - ten behoeve van de gemeentekas- begrafenisrecht werd geheven voor het ter aarde bestellen van een kind tot 1 jaar *f* 1,-, van kinderen van 1 jaar tot beneden

12 jaar *f* 2,- en van personen boven 12 jaar *f* 4,-. Een eigen graf ging *f* 20,- kosten, en voor het luiden der klokken moest per vijftien minuten of minder ook *f* 20,- betaald worden.

Voor de eerste begroting onder deze wet werden deze inkomsten geraamd op *f* 388,-. Aan de uitgavenkant zien we de jaarwedde van de doodgravers, van de opzichter, de rente van het geleende kapitaal (voor de aankoop van de gronden) alsmede de onderhoudskosten, voor een totaal van *f* 389,-.

De katholieke begraafplaats

Toen de katholieken in 1580 hun kerkgebouwen hadden moeten afstaan, werden zij nog steeds in of nabij de toen protestantse kerkgebouwen begraven. In 1795 echter werd de openlijke uitoefening van de katholieke godsdienst niet langer verboden en kregen de katholieken dezelfde rechten als de overige burgers. Dit had tot gevolg dat bij hen meer en meer de behoefte aan een eigen kerkhof opkwam.

Of deze behoefte in Ede minder groot was dan in het westen van het land is niet

Kadastraal-topografische kaart van de katholieke begraafplaats. De oppervlakte bedraagt thans 5454 ca. Rechts de spoorbaan Ede-Amersfoort.

bekend; de doorbraak kwam hier pas in 1921. De komst van de "Nederlandsche Kunstzijde Fabriek" en de aanwezigheid van de kazernes zijn hieraan debet geweest. De gemeente Ede werd, wat de Rooms-katholieke Kerk betreft, zo rond deze tijd bestuurd vanuit de "Roomsche Katholieke Parochie van den Heiligen Willibrordus" te Renswoude, gemeente Veenendaal.

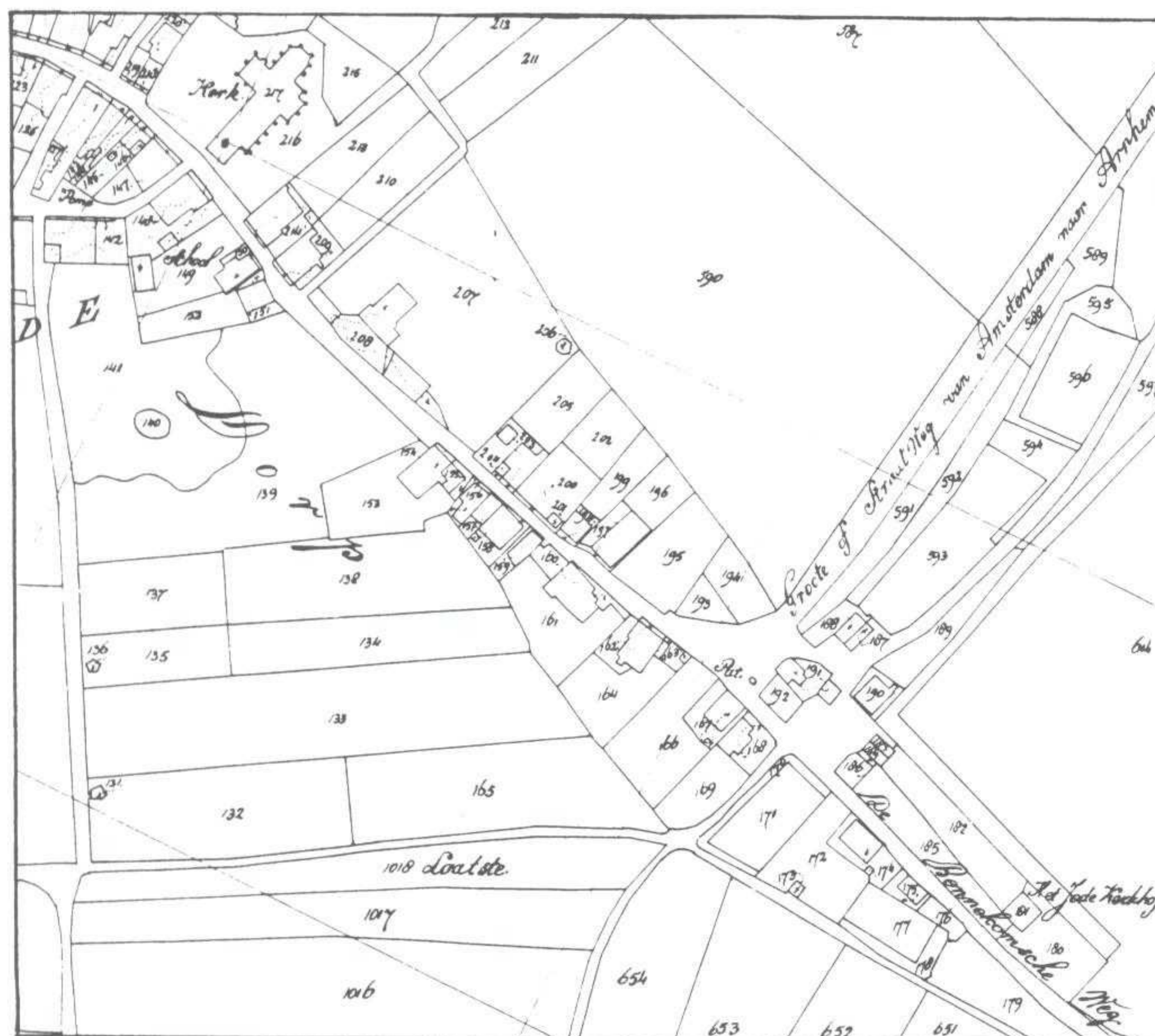
Vooruitlopende op de beslissing om ook te Ede een eigen parochie te stichten, kocht bovenstaande parochie in 1914 gedeelten van twee percelen grond aan de straatweg van Ede naar Bennekom, met de verplichting om op dat terrein een "Roomsche Katholieke Parochie en aanhorigheden" te stichten (kerk, erf, pastorie). Als erfdiensbaarheid werd aangegaan de verplichting dat de te stichten gebouwen nimmer ingericht mochten worden als fabriek. Ook werd bedongen dat de koopster en opvolgende eigenaren van het verkochte nooit het recht van geërfde in de gronden van de Buurtschap van Maanen konden verkrijgen. De koopprijs bedroeg *f* 8000,-.

Daarna kocht voormelde parochie in 1915 een drietal percelen, dennen, heide en berken, groot 4.12.50 ha aan de spoorbaan Ede-Amersfoort, met in de akte de vermelding dat dit terrein was aangekocht ten behoeve en ten gebruike van een daarop aan te leggen begraafplaats; de koopprijs bedroeg *f* 1800,-.

Op 15 juni 1921 besloot de Aartsbisschop van Utrecht om het kerkelijk gebied van voornoemde Parochiekerk van den Heiligen Willibrordus te Renswoude te splitsen. Het Edese deel kwam onder bestuur van de "Roomsche Katholieke Parochie van den Heiligen Antonius van Padua". Het eigendom van de bovengenoemde percelen ging, zonder kosten, bij akte van 28 mei 1923 over. In deze akte werd verzocht om de tenaamstelling van deze percelen in de kadastrale legger te wijzigen in die van de nieuw ontstane parochie. Een van de bestuurders van het eerste uur van deze parochie was de bekende pastoor/aalmoezenier, F.A.R. Padberg.

De joodse begraafplaats

Zowel in Oost-Europa als in Zuid-Europa hadden de joden het vrijwel altijd zwaar te verduren. Talrijke Duitse en Poolse joden en veel joden uit Spanje en Portugal vluchtten naar de Republiek der Zeven Vereenigde Nederlanden (1588-1795). De meeste

Afdruk van de kadastrale kaart van Ede van 1832 met daarop aangegeven "Het Jode Kerkhof". De Bennekomsche weg heet thans Maandereind. Deze kaarten zijn vroeger ingemeten in een plaatselijk stelsel, met de kerktoren (spits) als nulpunt. Duidelijk is te zien dat de basislijnen door dit punt gaan.

joden vonden hun toevlucht in het westen, met vooral Amsterdam als centrum. Een aantal van hen verspreidde zich in de loop der jaren over het gehele land.

Aangezien de joden niet in een kerk begraven mochten worden, ontstond in elke plaats waar zij zich gevestigd hadden een joods kerkhof. Ook in Ede was dit het geval. Op een kaart van het dorp Ede van 1748, gemaakt door landmeter Beyerinck in opdracht van het Burgerweeshuis te Arnhem, komt het begraafplaatsje al voor. Een tweede houvast verkrijgen we uit het "Reckenboek" van de buurt Ede-Veldhuizen. Hierin betaalde ene Cornelis Gijsbersen Schut in 1750 en 1751 pacht voor een stukje land gelegen "agter het jooden Kerkhof". In de stukken van oudere datum wordt dit echter niet aangetroffen. Verder is bekend dat de buurt van Ede-Veldhuizen in 1827 het kerkhof verkocht aan de gebroeders Cohen te Veenendaal voor de prijs van f 20,-.

Op de afgebeelde kaart van de kadastrale atlas Ede van 1832 wordt de joodse begraafplaats ook genoemd en aangeduid onder de gemeente Ede sectie K nr. 181. De oppervlakte bedroeg 1.23 are; het perceel had vrijdom van belasting en stond merkwaardigerwijs op dat moment op

naam van de Kerk der Nederlandse Hervormde Gemeente te Ede (nazoekingen in de kerkregisters hebben niets opgeleverd).

In de kadastrale legger werd dit begraafplaatsje tot het dienstjaar 1903 vermeld als kerkhof. Vanaf 1903 kreeg het de status van erf en werd het belastbaar gesteld. In 1925 kwam het perceeltje op naam van Hermanus van Scharrenburg, en wel door "rectificatie", zodat kan worden aangenomen dat hij door verjaring eigenaar was geworden. Enkele jaren later kwam het terrein in bezit van de familie Roelofsen, die er een manufacturenzaak vestigde.

Bronnen:

E.J. Demoed, En zij begroeven hun doden. Dr. A. van Hulzen, Stadsblad, Utrecht; Het dagelijkse leven.

Gemeente Ede, Oud archief, Monumentencommissie.

R.H.J. Klok, Oude grenzen tussen IJssel en Vallei.

M. Hegener, NRC. Prehistorische grafheuvels 2-6-1994.

Kadaster Arnhem, Kadastraal archief.

H. Faas, De oude kerk.

Vereniging Oud Ede, De geschiedenis van Ede.

Aanleg en beheer van de Grindweg van Ede naar Barneveld (1845-1881)

door F.G. van Oort (deel 2)

Het "Regelement van Policie van de Grindweg"

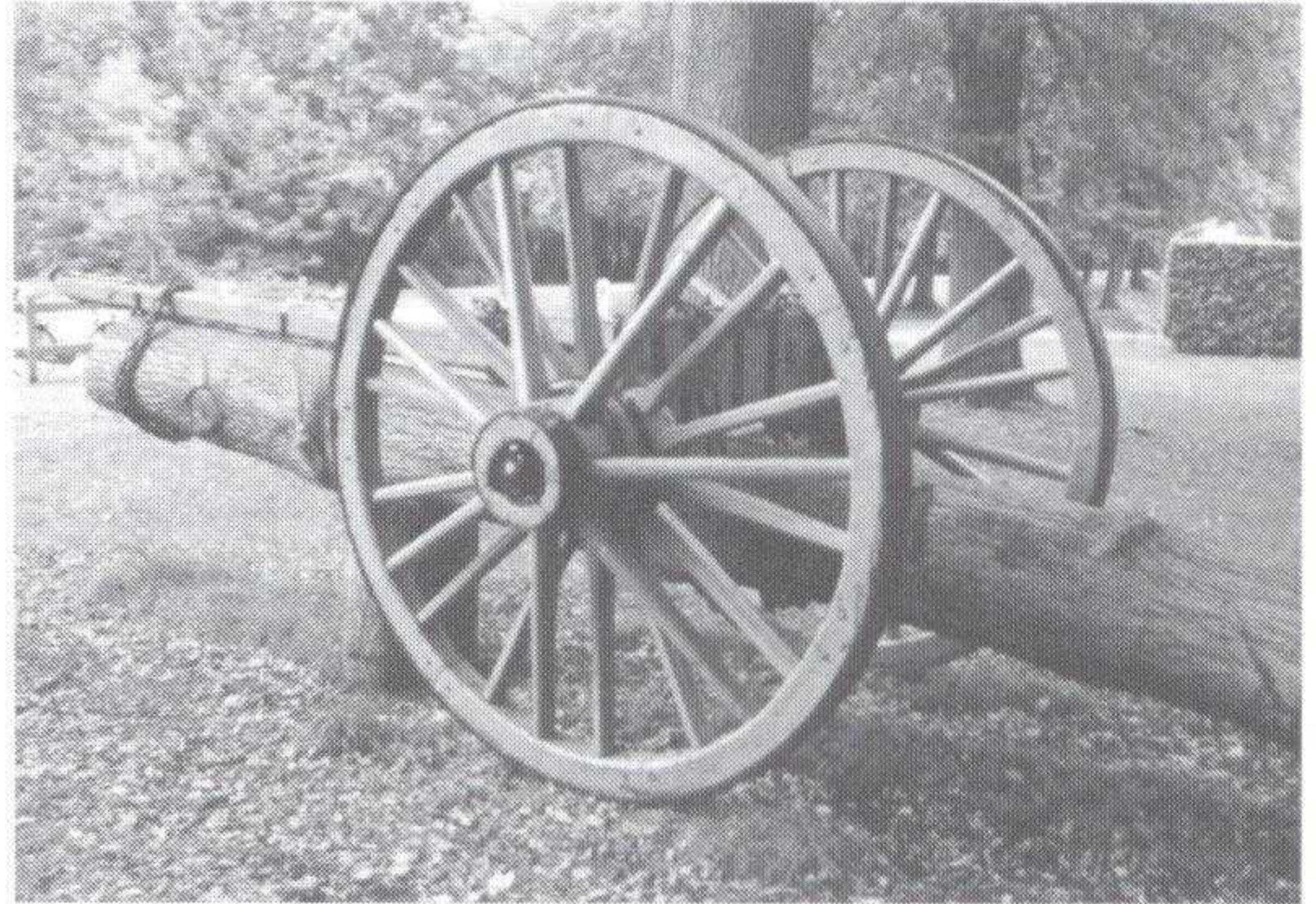
Om het verkeer op de nieuwe grindweg in goede banen te leiden stelde de Commissie een "Regelement van Policie" op. Het bestond uit 26 artikelen die tezamen de regels aangaven waarnaar de voerlieden zich hadden te gedragen, hoe er gereden diende te worden en aan welke eisen de voertuigen met een bepaald gewicht hadden te voldoen om gebruik te maken van de weg. Hieronder volgen enkele citaten.

"De achterste van twee achter elkaar rijdende voer- of rijtuigen moet een ander spoor maken en wagens die hout, hooi, graan, aardappelen enz. vervoeren dienen halfspoor te rijden.

Diligences, snorren, rij- of voertuigen, vrachtwagens of karren moeten voorzien zijn van een koperen plaat, welke de naam en de woonplaats van de ondernemer aangeeft. Bij avond of nacht zal deze plaat door een helder brandende lantaarn verlicht dienen te zijn. Verder mogen ploegen, eggen of dergelijke voorwerpen alsmede bomen onder of op de mallejan niet over de weg gesleept maar op de wielen vervoerd worden. Ook mogen de houtbossen, welke voor spoorvorming op de weg geplaatst zijn niet verlegd, noch door de wielen van een of ander voertuig beschadigd worden.

Het vee mag men over de grindweg drijven, mits dit zonder bevuiling en zonder schade geschiedt. Echter het houden van een schapendrift is zonder speciale vergunning van de Commissie verboden.

De rij- of voertuigen met twee wielen, waarvan de vellingen minder dan 0,10 el breed zijn mogen niet zwaarder zijn dan 700 ponden en die met vier wielen mag men tot 1000 ponden beladen. (Een uitzondering werd gemaakt voor de mallejan, want die mocht tot 3500 ponden gaan, tenzij de vellingen en hoepels der wielen 0,14 el breed waren.) Rij- of voertuigen waarvan de vellingen en hoepels 0,10 el of breder zijn mogen naar willekeur boven de 1000 ponden beladen worden. Overtreding van bovenstaande zaken kan een boete geven van *f* 5,- tot *f* 12,- of een gevangenisstraf

Een fraai exemplaar van een mallejan. Dit was de volksnaam voor een wagen bestaande uit een as met twee hoge wielen en een disselboom, om bomen en andere lange vrachten te vervoeren. De boom onder de mallejan mocht niet over de weg slepen. Dit exemplaar staat voor het kasteel/museum Groeneveld in Baarn.

(Foto: F.G. van Oort)

van één dag, onverminderd de verplichting tot schadevergoeding of opruiming."

Al na een paar jaar echter werd een onderdeel van dit regelement aangepast. De karren met vellingen en hoepels van 0,10 el (= een palmbreedte) of breder die naar willekeur beladen mochten worden bleken zeer veel schade aan de weg toe te brengen. Dit was niet "in het algemeen belang en dat der gemeentefondsen" en de Commissie besloot daarom dat deze karren met twee wielen tot maximaal 1400 ponden en die met vier wielen tot maximaal 2000 ponden beladen mochten zijn. Het uiterste beladingsgewicht voor de mallejan werd vastgesteld op 3500 ponden.

Om de schade aan de weg bij dooiweer zo veel mogelijk te beperken werden onder deze omstandigheden de tolbomen voor het zware verkeer gesloten. Dit werd aan de gemeente- en tolhuizen bekendgemaakt.

Het toltarief

Van de bij dit artikel opgenomen lijst krijgt men een goede indruk van de gehanteerde toltarieven. Deze tarieflijst is van het jaar 1848, dus uit de beginperiode. Er was des-

T O L

bij de SCHARRENBURGERSTEEG.

— Van Steeg.
— Esvelde brug.

Paard of Muilezel gespannen voor een rijtuig op veeren of riemen met vier wielen	7½ Cent.
Als boven en met twee wielen	5 "
Paard of Muilezel voor boerenwagen	5 "
Als boven voor een boerenkar	5 "
Als boven voor een hessenkar	7½ "
Als boven voor een mallejan	7½ "
Bereden los paard	2½ "
Onbereden los paard	2 "
Ezel los of bereden	2 "
Koe, ezel, os, stier voor wagen of kar	3 "
Hond gespannen voor wagen of kar	1 "
Schaap, varken, koe, os, stier	1 "
20 of meer koeijen, schapen, ezels varkens in cens.	10 "

Lijst met toltarieven uit 1848, gehanteerd op de Ede-Barneveldse grindweg.

tijds jaarlijks een tekort op de begroting. De uitgaven van de weg werden niet gedekt door de inkomsten en daarom werd in 1855 voorgesteld om de tol op rijtuigen op veren of riemen te verhogen. Ook in 1857 kwam er een herziening want toen werd het toltarief gelijkgetrokken met dat van de Ede-Bennekomse grindweg.

Een volgende aanpassing had plaats in 1869, toen vooral de karren op smalle wielen extra werden belast. Een jaar later werd een heffing ingesteld voor het gebruik van de "velocepede of wieler" op de grindweg. Elke passage ging 5 cent kosten. Zelfs kinderwagens die geen kinderen maar goederen vervoerden vielen onder het tolrecht.

In 1848 waren er per tolhuisje ongeveer 3900 passages per maand. Hiervan kwam ruim 40% voor rekening van het paard of de muilezel voor een boerenwagen.

Naast de verplichting tot tolheffing waren er ook vrijstellingen. Zo hadden de paarden en voertuigen, behorende tot 's Koningsdienst, vrije doorgang, evenals zij die toebehoorden aan de Staat of de Nationale leger-

korpsen. Zij moesten dan wel voorzien zijn van het door het Departement van Oorlog vastgestelde onderscheidingsteken. Tenslotte genoten de losse ongezadelde paarden die van of naar de hoefsmid geleid werden om beslagen te worden vrije doorgang.

In het notulenboek van de Commissie wordt ook nog een aantal verzoeken behandeld om reductie van tolrecht voor ondernemers die veel gebruik maken van de weg. De ondernemers van de wagensdiensten tussen het station Ede en Barneveld, de heren Mulder uit Ede en Schimmel uit Barneveld, vroegen vermindering van tolgelden aan met een derde deel. De Commissie stemde hiermee in, mits de vellingen van het rijtuig of de wagen een breedte hadden van 1 palm (= 0,10 el = 1 dm).

Ook een verzoek van de molenaar van de Doesburgermolen, Teunis Tijsseling, werd gehonoreerd. Hij mocht voor de gereduceerde prijs van f 15,- per jaar het graan of het meel van en naar de opdrachtgever vervoeren. Wilde hij ieder volgend jaar dezelfde rechten genieten dan moest hij het tol-

keuze van personen geheel vrij. De Commissarissen kozen uit hun midden een voorzitter, alsmede twee leden, die tezamen met de voorzitter het dagelijks bestuur vormden. De tot de Commissie behorende leden werden gekozen voor de tijd van zes jaar. De Commissieleden werden bijgestaan door een secretaris en een penningmeester, al dan niet uit hun midden gekozen.

Het college van Commissarissen en het dagelijks bestuur oefenden alle macht en gezag uit zoals die bij de gemeentewet waren opgedragen aan de gemeenteraden, respectievelijk de colleges van Burgemeester en Wethouders. Alleen de jaarlijks op te maken begroting en rekening en de te ontwerpen verordeningen, onder meer de "policie van de weg" en de "tolgeldheffing", werden aan de goedkeuring van de gemeenteraden onderworpen.

De regeling van 1854 heeft bestaan tot in 1881, in welk jaar de beide gemeenteraden besloten dat de tolgeldheffing en het beheer van de weg onder de colleges van B en W zouden worden gebracht. De nieuwe regeling werd van kracht op de datum van de goedkeuring door Gedeputeerde Staten, nl. 17 augustus 1881.

Afsluiting

Voordat er tolwegen werden ingesteld, was er in de gemeente Ede alleen maar sprake van zandwegen, wegen zonder enige verharding dus. Zij liepen over de heide en kronkelden tussen akkers en weiden door. Werd het spoor te mul of te modderig, dan weken de wagens een paar meter uit, tot ook dat tracé weer onbegaanbaar werd. Vooral op

de heide kwamen wegen voor van zeer grote breedte.

Het onderhoud bepaalde zich ertoe om tweemaal per maand de wagensporen te dichten en het wegdek zo goed mogelijk te effenen. Oorspronkelijk was dit de taak van de Buurten in hun gebied. De ingezetenen werden dan opgeroepen om onder toezicht van de Buurtmeester de herstelwerkzaamheden te verrichten. Maar in de nieuwe gemeentewet werden de Buurten niet meer genoemd en hadden ze derhalve geen publiekrechtelijke functie meer. In haar plaats en boven haar was de gemeente gekomen. En die zag zich geplaatst voor dezelfde problemen en paste dan ook de tot dusver gebruikelijke werkwijzen toe.

Het eerste net van straatwegen door Nederland werd op last van Koning Willem I aangelegd. Ook Ede profiteerde hiervan, want het werd opgenomen in de verbinding Amsterdam-Amersfoort-Arnhem (1828). Ondanks het feit dat een nieuwe straatweg bij de desbetreffende gemeenten in goede aarde viel, duurde het toch nog tot 1845 voordat met de verharding van de Ede-Barneveldse grindweg werd begonnen.

Dit is nu ruim 150 jaar geleden. Op het bos- en heidegebied na is ongeveer 90% van alle wegen in de gemeente Ede verhard. En aan al deze verbindingswegen -bij de ene wat meer dan bij de andere- is eigenlijk een stukje geschiedenis van Ede verbonden.

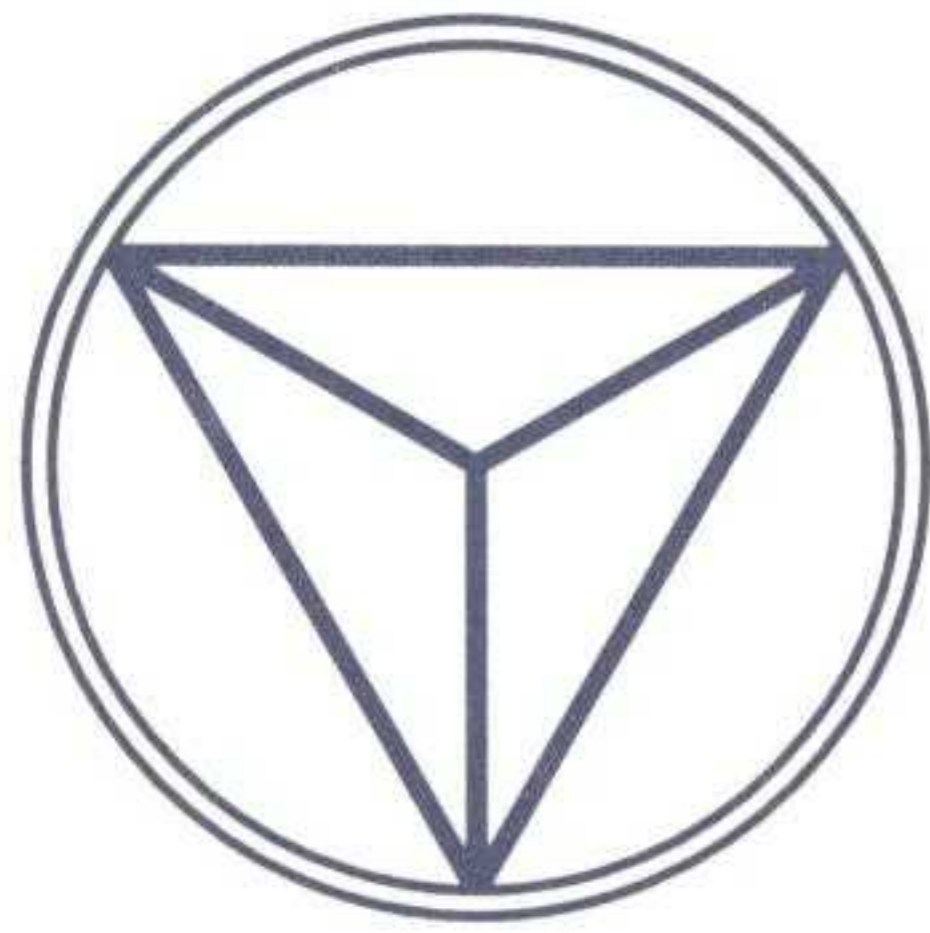
Bronnen:

Archief gemeente Ede.

Geschiedenis van Ede, deel 2; Vereniging Oud Ede.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit de heer D. Boot (voorzitter), de heer D. van Veldhuizen (secretaris) en de heer W. Kempe (penningmeester).
- * De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede.
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
- * Conservator van het museum is drs. D.J. List.
- * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren J.E.H. den Hartog (eindredacteur), drs. D.J. List, J.J.P. Nijdam, F.G. van Oort, H. van Scherrenburg en G.H. Stel.
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54.
- * Produktie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.
ISSN 1384-7090

SCHILDERWERKEN
KAMMINGA BV

maanderweg 74 - 6711 ng ede - tel. 0318 - 618522
fax 0318 - 650007

De Boek- en Kunsthandel
“Het Wapen van Ede”

Fa. Th. Menger

houdt zich aanbevolen voor de levering
van **ALLE**
Binnen- en Buitenlandse Boekwerken

Inlichtingen worden steeds gaarne verstrekt

HET WAPEN VAN EDE
boekhandel pel
HOFLEVERANCIER

GROTESTRAAT 91 - EDE

T
O
E
N
E
N
U

SINDS 1849

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

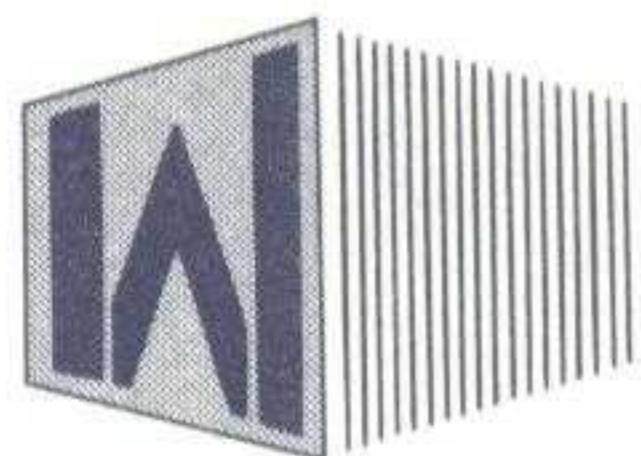
Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

**AANNEMERSBEDRIJF
WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE**

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door:

VAN DIJK B.V.

**INTERIEUR
VERZORGING**

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON (0318) 632 359